

УДК 398 (477)

DOI: 10.30840/2413-7065.1(78).2021.228310

**ВИРОБИ ЗІ ШКІРИ ТА ХУТРА У ВЕСІЛЬНІЙ ОБРЯДОВІСТІ
УКРАЇНЦІВ СЕРЕДНЬОЇ НАДДНІПРЯНЩИНИ
У КІНЦІ XIX – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XX СТОЛІТТЯ****Оксана СЕМЕНОВА***orcid.org/0000-0003-4848-3235*

кандидат історичних наук,

старший науковий співробітник відділу української етнології НДІУ

Анотація. У статті на основі широкого кола джерельних матеріалів розглянуто використання кустарних виробів зі шкіри та хутра у весільній обрядовості українців Середньої Наддніпрянщини наприкінці XIX – у першій половині XX століття. Зазначено, що у весільно-обрядових практиках шкіряні та хутряні вироби виконували важливі оберегову та обрядову функції. Зокрема, обрядова функція полягала в атрибутивному використанні одягу під час весільних церемоній; під час дарувальних обрядів важливими були як практичність, так і знаковість елементів одягу. Оберегова функція пов'язана з давніми віруваннями про захисні властивості обрядових атрибутів, наданні їм магичних смислів. Зокрема, шкіра у культурі східнослов'янських народів вважалася символом безсмертя, асоціювалася з народженням та омолодженням; хутро – символом багатства та родючості. У весільних обрядах хутро асоціювалося з змарою, а посипання молодих зерном або вівсом – з дощем, символом врожайності. З'ясовано використання виробів зі шкіри та хутра в обрядодіях, що виконувалися на різних етапах весілля: передвесільному, власне весільному та післявесільному. Найпоширенішими передвесільними обрядовими діями з використанням шкіряних та хутряних виробів були дарування чобіт молодій під час заручин, пришивання квітки до шапки молодого. Вивернутий назвоні кожух фігурував у низці важливих весільних обрядодій, зокрема під час проводжання та зустрічі молодих їхніми матерями. У післявесільних обрядах кожух використовувався як елемент рідження гостей у молодих, звірів, циган.

Ключові слова: весільна обрядовість; вироби зі шкіри та хутра; семантика одягу; оберегова функція; обрядова функція.

**LEATHER AND SHEEPSKIN CLOTHES IN THE WEDDING
CEREMONIES OF THE MIDDLE DNIEPER UKRAINIANS
IN THE LATE 19TH–FIRST HALF OF THE 20TH CENTURY****Oksana SEMENOVA**

Candidate of Historical Sciences,

senior research fellow of the Ukrainian Ethnology Department of RIUS

Annotation. The article considers the use of handicraft sheepskin and leather clothes in the wedding ceremonies of the Middle Dnieper Ukrainians in the late 19th – early 20th century. It is established that they have performed important ritual and protective functions. In particular, the ritual function means that clothes served as ritual attributes. In gifting ceremonies, the sheepskin and leather clothes had both practical and special semantic meanings (for example, by giving boots to the bride's mother, the groom showed his respect and appreciation). The protective function is connected with ancient beliefs about

© Семенова О.

the power of ritual attributes and magic acts. In particular, the leather in the culture of East Slavic people is associated with birth and renewal, while the sheepskin was the symbol of wealth and fertility. In wedding ceremonies, the sheepskin was associated with a cloud, while the wheat grains were thrown over the bridal couple as a symbol of rain and fertility. We may define pre-wedding, wedding, and post-wedding rituals with sheepskin and leather clothes. The most widespread pre-wedding ritual was gifting leather boots to the fiancée and sewing a flower into the fiancé's sheepskin hat on the engagement day. A sheepskin coat turned inside out played an essential role in the Ukrainian traditional wedding. The highest level of concentration of various magical symbols is retraced in the ceremony of send-off and reception of a newly married couple. In post-wedding rituals, the sheepskin coat was used for costume games to introduce such characters as a bride and a groom, animals, gypsies, etc.

Key words: *wedding ceremonies; leather and sheepskin clothes; semantics of clothes; protective function; ritual function.*

На сучасному етапі особливої актуальності набуває проблема наукового осмислення традиційної спадщини українців, зокрема народного одягу, у якому відображені специфіка життєдіяльності народу, його естетичні смаки та світоглядні уявлення. Окрім основного свого призначення – захисту людини від впливу зовнішнього середовища, одяг виконував багато інших функцій: етно-диференціюючу, соціальну, статево-вікову, оберегову, обрядову. Вироби зі шкіри та хутра постають атрибутами традиційних обрядів українців, виразниками культурних цінностей і змістів. В основі існування предметних атрибутів обрядів лежить принцип образних аналогій: зовнішня подібність, схожість дії тощо [8, с. 114]. Народні уявлення та міфи наділяли такі предмети ритуально-магічним змістом, що знаходив своє відображення у певних обрядодіях.

Символіку народного одягу представлено у низці етнографічних описів весіль кінця XIX – першої половини XX ст., які друкувалися в наукових збірниках («Матеріали до українсько-руської етнології», «Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край...», «Вестник ИРГО»), періодичних виданнях («Живая старина»), а також у

окремих монографічних дослідженнях. Серед них особливо вирізняються праці В. Милорадовича, Б. Грінченка, М. Маркевича, Хв. Вовка, П. Чубинського, М. Чернишова, М. Сумцова, О. Потєбні, О. Малинки, А. Кримського, П. Литвинової-Бартош, Н. Заглади. У цих працях не лише подаються розгорнуті описи весільних обрядів, але й висвітлено їхнє міфологічно-символічне значення, витоки, інтерпретування; представлено широкий порівняльний матеріал про застосування виробів зі шкіри та хутра у весільних обрядах східнослов'янських народів. Подальші дослідження характеризуються накопиченням фактологічного матеріалу: з'являються фундаментальні праці М. Шубравської, В. Борисенко, Н. Здоровеги, Г. Маслової, що містять сценарії весільного дійства, а також теоретичні статті та узагальнення. Сучасні дослідження семантики одягу у традиційній обрядовості знаходимо у працях О. Курочкіна, В. Сушко, М. Марерчик, З. Босик та ін. Загалом історіографічна та джерельна бази досліджуваної проблеми надзвичайно широкі, адже весільні обряди з використанням виробів зі шкіри та хутра зустрічалися в усіх регіонах Середньої Наддніпрянщини і знайшли широке висвітлення у публікаціях

етнографів-дослідників родинної обрядовості, а також монографічних та колективних виданнях останніх десятиліть.

Метою нашої розвідки є визначення семантики хутряних та шкіряних виробів (чобіт, кожухів, шапок), з'ясування функціонально-смыслового змісту обрядодій з їх використанням у комплексі весільної обрядовості українців Середньої Наддніпрянщини у кінці XIX – на початку XX століття.

Опрацьовані нами етнографічні описи весіль свідчать про використання шкіряних та хутряних виробів в обрядодіях, що виконувалися на різних етапах весілля: передвесільному, власне весільному та післявесільному. У культурі східнослов'янських народів шкіра вважалася символом безсмертя, асоціювалася з народженням та омолодженням [27, с. 77]. Такі народні світоглядні уявлення спричинили низку ритуальних весільних дійств, пов'язаних із шкіряними виробами, зокрема чоботами. До передвесільного обряду із взуттям можемо віднести дарування чобіт нареченій під час заручин або у «дівич-вечір»; ці чоботи молода взувала у день весілля, що мало не лише практичне значення, але й вважалася символом прихильності майбутньої дружини до дому та родини чоловіка:

*Січена калинонька січена
Уже наша молода звінчана
Червоної чобітоньки на нозі
Що покупив молодий на торгів
Хоч не на торгів то в лавці
Своїй молодій панянці [2].*

В. Борисенко зазначає, що у повенний період чоботи були замінені на черевики та туфлі [6, с. 111]. Відомі також випадки дарування взуття родичам

нареченої під час умовин: її матері – чоботи, сестрі – черевики [12, с. 89].

Широке використання хутра у весільній обрядовості має цілий спектр символічних значень, що ґрунтується на давніх уявленнях слов'ян про плодovitість, багатство та щастя. Головні убори з овечого хутра захищали чоловіків від «недоброго ока»; особливого значення надавалося шапці молодого, яку він не знімав протягом усього весілля, навіть у теплу пору року («із-поміж усіх присутніх... зостається у шапці» [13, с. 234], бо «помре жінка» [20, с. 107]). Смушеві шапки молодого та бояр фігурують у передвесільному обряді пришивання до них квіток молодою, дружками, свахами, світилками, який зазвичай закінчувався обдаровуванням останніх [9, с. 84–85]. Додамо, що у розглянутих нами сценаріях весільного дійства цей обряд зустрічається на різних його етапах: передвесільному [10, с. 92; 29, с. 80] та власне весільному [6, с. 119].

Особливого символічного значення у весільній обрядовості набував верхній хутряний одяг (кожух) як обов'язковий елемент вбрання молодих узимку. М. Маєрчик зазначає, що у деяких регіонах України (Полісся, Закарпаття) існував звичай вдягати молоду у кілька комплектів одягу: «невістка убирає на себе дві сорочки, чотири плати, два фартухи, дві пари кожухів», а також одягати верхній зимовий одяг незалежно від пори року, не знімаючи його навіть у приміщенні [19, с. 153]. Дослідниця зазначає, що тема надмірної одягнутості виявляється й у традиції готувати багатий посаг молодій, наприклад, до приданого південноукраїнських наречених входило чимало верхніх зимових «престижних» елементів одягу: хутряна шуба

із овчини з білим коміром, кожух [19, с. 156]. У Середній Наддніпрянщині багатий посаг включав взуття та кожухи як найдорожчі компоненти одягу: у Борзенському повіті Чернігівської губернії придане заможної молодій складалося з 2 кожухів, 2 кожушанок, 2 пар чобіт, 2 пар черевиків [10, с. 89]. Тенденції багатощарового одягання молодих у досліджуваному регіоні нами не виявлено, натомість з'ясовано, що в зимову пору року обов'язковим елементом вбрання був білий нагольний весільний кожух, багато декорований: «сосонки» означали весільне гільце, візерунок «яблучка» вважався символом кохання, вишита на спині підкова – талісманом. У Полтавській губернії весільні кожухи декорували рослинним орнаментом, вишитим технікою гладі по рукавах, плечах, по низу; у Київській губернії переважали аплікації зі шкіри та сукна, шнурівки [4, с. 123, 128]. Жіночий весільний кожух з Полтавщини (початок ХХ ст.) міститься у фондовій колекції Національного центру народної культури «Музей Івана Гончара» (Фото 1, 2).

У багатьох ритуальних дійствах кожух використовували, вивертаючи вовною наверх. Вивертання кожуха було певним магічним актом, а обрядове посипання молодих зерном (вівсом) у вивернутому кожусі асоціювалося з хмарою. Як хмара дарує землі врожай, проливаючи на неї дощ, так само вона дарує молодим добробут та плодovitість [27, с. 90]. Передвесільні обрядові дії з використанням вивернутого кожуха полягали у сидінні молодих напередодні вінчання в «дівич-вечір» на лаві на кожусі – «щоб багатими були». В цю ніч молода лягала спати на кожусі, а зранку старі жінки тлумачили сон, що

Фото 1, 2. Кожух жіночий весільний, перша половина ХХ ст. (сmt Котельва Полтавської обл.). Національний центр народної культури «Музей Івана Гончара». Фото О. Семенової, 2016 р.

їй наснився, намагаючись по ньому визначити майбутнє життя молодих [29, с. 107].

Відомим власне весільним обрядом із взуттям (який зберігся і донині) є дарування чобіт тещі як своєрідний ритуальний викуп за доньку; в окремих регіонах чоботи дарували хрещеній матері молодій [22, с. 126]. У деяких етнографічних описах весіль згадується, що одночасно з даруванням чобіт тещі зять дарував овчинні рукавиці тестю [24, с. 130; 16, с. 129]. Отримавши та вдягнувши подарунки, батьки молодій танцювали у супроводі пісні «Оце ті чоботи, що зять дав» (мати) та «Оце ті рукавиці, що зять дав» (батько). Є багато варіацій цієї пісні, одна з них:

*Отце ж миі чоботи,
Що зять дав;
А за ції чоботи –
Дочку взяв...
Уже тиі чоботи
В каморі,
А вже моя донечка
В неволи... [23, с. 29].*

Чоботи використовували і для обряду, пов'язаного з гаданням на майбутню долю подружжя: у Ніжинському повіті Чернігівської губернії в день вінчання мати молодого насипала йому в один чобіт житні зерна, в другий – дрібні гроші. В цих чоботях молодий ходив увесь день. Якщо жінка перед обрядом кофори знімала першим чобіт із житом, то вважалося, що майбутнє життя молодих буде щасливим [20, с. 100, 107].

До весільного обряду, пов'язаного із хутряними головними уборами, можемо віднести одягання шапки молодого на молоду, що символізує її перехід до роду чоловіка. При цьому на молоду спершу вдягали очіпок, який вона двічі скидала,

на третій раз молодий одягав на неї свою шапку, і вона залишалася в ній [23, с. 61].

Найбільше весільних ритуальних дійств із кожухом простежується в обрядах проводу та зустрічі молодих: проводжаючи молодого зі свого двору, батьки благословляли його хлібом-сіллю, сидячи на лаві, застеленій вивернутим кожухом [22, с. 108]. У дворі ставили діжу, яку покривали хусткою, на неї клали хліб, сіль та дрібні гроші. Молодий брався за один кінець хустки, дружка – за другий; вони тричі обходили діжу по колу, мати молодого, вдягнена у вивернутий кожух та шапку, посипала молодого цукерками, зерном, насінням [21, с. 240]. Також мати молодого у вивернутому кожусі та в шапці несла в полі кожуха різне збіжжя (овес, горіхи, насіння) та дрібні гроші, які вона збирала від народження сина. Вона сідала верхи на «коня» (вила чи граблі) та, розкидаючи навколо збіжжя, тричі об'їжджала навколо діжі з хлібом, що стоїть серед двору [13, с. 201, 258]:

*Ой, колісцем, сонечко, сонечко, колісцем,
Ой сій, мати, сина овесцем,
Щоб цей овесець рясен був,
Щоб наш увесь рід весел був [12, с. 370].*

Обсівання вівсом, як і вивертання кожуха, в цих обрядах мають рівнозначне магічне значення: «щоб овес родив такий густий, як і вовна на кожусі» [18, с. 78], щоб «у молодих було багато різної скотини» [20, с. 240].

Низку весільних обрядодій виконує і теща: зустрічаючи молодого, вона, вдягнена у вивернутий кожух, подавала йому чарку або миску, наповнену водою з вівсом. Молодий удавав, що куштує напій, і кидав чарку назад через голову, а дружка намагався розбити її палицею на льоту [28, с. 331]. В Київській губернії мати молодій, одягнена у вивернутий вовною

назовні кожух, зустрічала молодих перед порогом з хлібом-сіллю, тримаючи їх в руках, укритих кожухом, а весільний хор співав:

*Що то вийшло кострубатого?
Що то вийшло волохатого?
Який кожух волохатий,
Такий буде зять багатий.
Теща зятя вітає,
Кожух вивертає:
– Щоб ти, зятю, був багатий,
Як той кожух волохатий,
На коні, на вівці,
На рублі, на червінці [5, с. 73].*

Перед виїздом наречених до дому молодого одягнута у вивернутий кожух теща кілька разів обходила їх довкола, посипаючи горіхами та зерном [14, с. 159]. Молоді ставали на розстелений на підлозі кожух («щоб багаті були») та кланялися батькам молодої [26, с. 590]. Свекруха зустрічала молодих у вивернутому кожусі та вивернутій шапці, «щоб налякати молоду» [11, с. 78], аби вона була поштивою [3, с. 75]. На думку дослідників, таке рядження матері (як свекрухи, так і тещі) має глибокий магічний смисл (налякування та відвертання зла), а сцени ритуальних зустрічей та проводів молодих позначають початок і кінець їхньої весільної подорожі [18, с. 80].

Звичай саджати молодих на вивернутий кожух під час застілля зустрічається у багатьох регіонах Середньої Наддніпряни – «щоб любов їх була такою теплою, як кожух» [11, с. 76]. На кожусі сиділа молода під час розплітання коси [13, с. 269]; його використовували для покривання постелі молодих замість ковдри [23, с. 63]; ним також вкривали молодих у першу шлюбну ніч [28, с. 438]. Зазвичай під кожух клали жито, гроші [7, с. 68]. Як бачимо, найбільша

концентрація ритуальних обрядодій власне весільного циклу пов'язана саме з вивернутим кожухом, якому надавали значення своєрідного оберега.

Післявесільних обрядів у традиційному весіллі було значно менше, аніж передвесільних та весільних. У весільний понеділок вивернутий кожух використовували для «рядження» гостей, які перевдягалися у тварин (козу, ведмеда), діда, циган тощо [23, с. 75]. О. Курочкін вказує на активне побутування маски «кози» на лівобережному та правобережному Подніпров'ї. Для створення цього образу чоловік чи жінка накривалися вивернутим кожухом, брали у руки рогач чи двозубі вила і в такому вигляді скакали під оплески присутніх [17, с. 149]. Ще одним цікавим дійством є обряд відвідування заміжньої доньки батьками, під час якого батько, для більшого комізму, взував на одну ногу чобіт, а на другу – постіл [1]. Втім можливе й інше його тлумачення: на думку М. Маєрчик, ідея взутості на одну ногу (взутість наполовину) лежить в основі деяких серединних обрядів, що позначають ситуацію порубіжності, переходу з одного стану в інший, тому, ймовірно, образ недовзутості у батька свідчить про перехід його доньки зі стану дівчини у стан заміжньої жінки [19, с. 188].

Проведене дослідження дає можливість дійти висновку, що вироби зі шкіри та хутра знайшли широке використання у весільній обрядовій практиці українців Середньої Наддніпряни у кінці XIX – першій половині XX ст., де вони виконували важливі оберегову та обрядову функції. Оберегове значення хутряного та шкіряного одягу тісно пов'язане зі світоглядними уявленнями східних слов'ян, вірою в силу магічних

дійств. Шкіра та хутро в традиційній весільній обрядовості українців асоціювалися із символікою багатства, щастя, продовження роду. Обрядова функція полягала в атрибутивному використанні кожухів, чобіт, овчинних шапок під час виконання обрядів упродовж усіх циклів весілля (передвесільного, власне весільного, післявесільного). Особливого символічного значення набував вивернутий кожух, зодягання якого під час зустрічі та проводів молодих було сповнене магичних смислів та значень.

ЛІТЕРАТУРА

- Архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського Національної академії наук України (АНФРФ ІМФЕ НАН України). Ф. 1 (дод.). Од. зб. 249. Арк. 45.
- АНФРФ ІМФЕ НАН України. Ф. 1 (дод.). Од. зб. 358. Арк. 8.
- Афанасьев-Чужбинский А. Быт малорусского крестьянина. *Вестник ИРГО*. 1855. Т. I. С. 129–155.
- Білан М. С., Стельмащук Г. Г. Український стрій. Львів: Фенікс, 2000. 326 с.
- Борисенко В. Весільні звичаї та обряди на Україні: історико-етнографічне дослідження. АН УРСР, Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського / відп. ред. М. М. Пазяк. Київ: Наук. думка, 1988. 192 с.: іл.
- Борисенко В. Сімейна обрядовість українців ХХ – початку ХХІ століття / гол. ред. Г. Скрипник. НАН України, ІМФЕ. Київ, 2016. 256 с. + 80 іл.
- Борисенко В. Традиції і життєдіяльність етносу: на матеріалах святково-обрядової культури українців: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Унісерв, 2000. 191 с.: іл.
- Босий О. Знакові функції тканини в звичаєво-обрядовій сфері українців (семантичні паралелі «крижмо» – «саван»). *Етнічна історія народів Європи*. 2000. № 4. С. 114–117.
- Весілля в містечку Дубовій, Уманського повіту, в Київщині. *Матеріали до українсько-руської етнології*. 1919. Т. XIX–XX. С. 51–74.
- Весілля в селі Прохорах, Борзенського повіту, Чернігівської губернії. *Матеріали до українсько-руської етнології*. 1919. Т. XIX–XX. С. 81–100.
- Весілля з Прилуцького повіту Полтавської губернії. *Матеріали до українсько-руської етнології*. 1919. Т. XIX – XX. С. 74 – 81.
- Весілля: у двох книгах / упоряд. М. М. Шубравська, О. А. Правдюк. Київ: Наукова думка, 1970. Кн. 1. 455 с.
- Вовк Хв. Студії з української етнології та антропології. Київ: Мистецтво, 1995. 336 с.
- Д.П.Де ля Фліз. Альбоми [текст] / ред. П. Сохань [та ін.]; НАН України, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. Інститут рукописів. Т. 1. Київ, 1996. 256 с.
- Калиновский Г. Описание свадебных украинских простонародных обрядов, в Малой России и Слободской Украинской губернии, також и в Великороссийских слободах, населенных малороссиянами употребляемых. *Харьковский сборник*. 1889. Вып. 3. С. 160–174.
- Кримський А. Звенигородщина. Шевченкова батьківщина з погляду етнографічного та діалектологічного: відтворення з авторського макета 1930 р. / авт. передмови А. Ю. Чабан. Черкаси: Вертикаль, видавець ПП Кандич С. Г., 2009. XVI + 438 + 10*с.: іл.
- Курочкін О. «Циганщина» як структурний компонент традиційного весілля. URL: <http://mue.etnolog.org.ua/zmist/2010/143.pdf>
- Курочкін О. Магія вивертання кожуха у весільному обряді. *Народна творчість та етнологія*. 2013. № 5. С. 76–81.
- Маерчик М. Ритуал і тіло. Структурно-семантичний аналіз українських обрядів родинного циклу. Київ: Критика, 2011. 325 с.

20. Малинка А. Н. Малорусское веселье (свадебные обряды и песни, записанные в м. Мрине Нежинского уезда Черниговской губернии). *Этнографическое обозрение*. 1897. № 3. С. 95–134.

21. Малинка А. Н. Сборник материалов по малорусскому фольклору. Чернигов: Типография губернского земства, 1902. 388 с.

22. Маркевич Н. Обычаи, поверья, кухня и напитки малороссиян. Киев: Типография И. и А. Давиденко, 1860. 171 с.

23. Маслова Г. Народная одежда в восточнославянских традиционных обычаях и обрядах XIX – начала XX в. Москва: Наука, 1984. 213 с.

24. Онисько Гриша. Весілля у Гадацькому повіті, у Полтавщині. *Матеріали до українсько-руської етнології*. 1899. Т. I. С. 111–156.

25. Потебня А. О мифическом значении некоторых поверий и обрядов. *Чтения в Императорском обществе истории и древностей российских при Московском университете*. 1865. Кн. 2. С. 1–84.

26. Свадьба, записанная в с. Ждановке, Полтавского уезда. *Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Императорским Русским Географическим Обществом. Материалы и исследования, собранные П. П. Чубинским*. Санкт-Петербург, 1877. Т. IV. С. 581–592.

27. Сумцов Н. Ф. О свадебных обрядах, преимущественно русских. *Символика славянских обрядов: избранные труды*. Москва: Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 1996 (Этнографическая библиотека). 296 с.

28. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Императорским Русским Географическим Обществом. Материалы и исследования, собранные П. П. Чубинским. Санкт-Петербург, 1877. Т. VII. Вып. 2. 608 с.

29. Чернышев Н. Быт крестьян Киевской губернии. *Сборник статистических сведений о Киевской губернии*. Киев: Типография губернского управления, 1864. С. 63–94.

REFERENCES

1–2. *Archival Scientific Funds of Manuscripts and Phonograms*. M. Rylskyi Institute of Art History, Folklore, and Ethnology, NASU. [in Ukr.]

3. AFANASEV-CHUZHBINSKIY, A. (1855). Life of Little Russian Peasants. *Vestnik IRGO* (Bulletin of the Russian Geographical Society), Vol. 1, pp. 129–155. [in Rus.]

4. BILAN, M., STELMASHCHUK, H. (2000). *Ukrainian Costume*. Lviv: Feniks, 326 p. [in Ukr.]

5. BORYSENKO, V. (1988). *Wedding Rites and Ceremonies in Ukraine*. Kyiv: Naukova dumka, 192 p. [in Ukr.]

6. BORYSENKO, V., SKRYPNYK, H., ed., (2016). *Ukrainian Family Traditions in the 20th – Early 21st Century*. Kyiv: M. Rylskyi Institute of Art History, Folklore, and Ethnology, NASU, 256 p. [in Ukr.]

7. BORYSENKO, V., (2000). *Traditions and Living of Ethnos: Based on Materials of Traditional Festive Culture of Ukrainians*. Kyiv: Uniserv, 191 p. [in Ukr.]

8. BOSYI, O. (2000). Semantic Functions of Fabric in Ukrainian Traditional Ceremonies. *Etnichna istoriia narodiv Yevropy* (Ethnic History of European Nations), (4), pp. 114–117. [in Ukr.]

9. Wedding in the Town of Dubovii, Uman District, Kyiv Region (1919). *Materials on the Ukrainian-Ruthenian Ethnology*. Vol. 19–20, pp. 51–74. [in Ukr.]

10. Wedding in the Village of Prokhory, Borzna District, Kyiv Region (1919). *Materials on the Ukrainian-Ruthenian Ethnology*. Vol. 19–20, pp. 81–100. [in Ukr.]

11. Wedding in Pryluky District of Poltava Province. (1919). *Materials on the Ukrainian-Ruthenian Ethnology*. Vol. 19–20, pp. 74–81. [in Ukr.]

12. SHUBRAVSKA, M., comp., PRAVDIUK, O. (1970). *Wedding: In Two Books*. Book 1. Kyiv: Naukova dumka, 455 p. [in Ukr.]

13. VOVK, Kh. (1995). *Studies of Ukrainian Ethnology and Anthropology*. Kyiv: Mystetstvo, 336 p. [in Ukr.]

14. De la Fliz, D. P. (1996). *Albums*. Vol. 1. Kyiv NAS of Ukraine, V. Vernadskyi National Library of Ukraine, Institute of Manuscripts, 256 p. [in Ukr.]
15. KALINOVSKIY, G. (1889). Description of Ukrainian Wedding Ceremonies. *Kharkovskiy sbornik* (Kharkov Collection), Vol. 3, pp. 160–174. [in Rus.]
16. KRYMSKIY, A. (2009). *Zvenyhorod Region. Shevchenko's Motherland in the Context of Ethnography and Dialectology*. Cherkasy: Vertykal, 438 p. [in Ukr.]
17. KUROCHKIN, O. (2010). "Tsyhan-shchyna" Costume Game as a Structural Part of the Ukrainian Wedding. [online] Available at: <http://mue.etnolog.org.ua/zmist/2010/143.pdf> [in Ukr.]
18. KUROCHKIN, O. (2013). Sheepskin Coat Reversing Magic in the Wedding Ritual. *Narodna tvorchist ta etnolohiia* (Folk Art and Ethnology), (5), pp. 76–81. [in Ukr.]
19. MAIERCHYK, M. (2011). *Ritual and Body. Structural and Semantic Analysis of the Ukrainian Family Traditions and Ceremonies*. Kyiv: Krytyka, 325 p. [in Ukr.]
20. MALINKA, A. (1987). Little-Russian Wedding (Wedding Ceremonies and Songs Recorded in Mryn, Nizhyn District, Chernihiv Province). *Etnograficheskoye obozreniye* (Ethnographic Review), (3), pp. 95–134. [in Rus.]
21. MALINKA, A. (1902). *Collected Works on the Little-Russian Folklore*. Chernigov: Province Zemstvo Print Shop, 338 p. [in Rus.]
22. MARKEVICH, N. (1860). *Traditions, Beliefs, Food, and Beverages of the Little-Russian People*. Kiev: I. and A. Davydenko Print Shop, 171 p. [in Rus.]
23. MASLOVA, G. (1984). *Folk Costume in East Slavic Traditions and Customs in the 19th – Early 20th Century*. Moscow: Nauka, p. 213. [in Rus.]
24. ONYSKO, H. (1899). Wedding in Hadiach District, Poltava Region. *Materials on the Ukrainian-Ruthenian Ethnology*. Vol. 1, pp. 111–156. [in Ukr.]
25. POTEBNIA, A. (1865). On the Mythical Meaning of Some Beliefs and Ceremonies. *Readings in Imperial Historical Society of History and Russian Antiquities at Moscow University*. Book 2, pp. 1–84. [in Rus.]
26. CHUBINSKIY, P., comp., (1877). Wedding Ceremonies, Recorded in Zhdanovka, Poltava Province. *Proceedings of Ethnographic and Statistical Expedition to the West Russian Region, Equipped by the Imperial Russian Geographical Society*, Vol. 4, pp. 581–592. [in Rus.]
27. SUMTSOV, N. (1996). On Wedding Rituals, Mostly Russian Ones. *The Symbolism of Slavic Customs: Selected Works*. Moscow: RAS; Vostochnaya literatura, 296 p. [in Rus.]
28. CHUBYNSKIY, P., comp., (1877). *Proceedings of Ethnographic and Statistical Expedition to the West Russian Region, Equipped by the Imperial Russian Geographical Society*, Vol. 7 (2), 608 p. [in Rus.]
29. CHERNYSHEV, N. (1864). Life of Peasants in Kiev Province. *Sbornik statisticheskikh svedeniy o Kievskoy gubernii* (Statistical Digest of Kiev Province). Kiev: Tipografiya gubernskogo upravleniya, pp. 63–94. [in Rus.]